

СЕКЦІЯ 6. ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-21>

АКСІОЛОГІЧНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ: ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА КРИТИКА УНІВЕРСАЛЬНОЇ МОРАЛІ ВОЄН

Ваксютенко П. С.

асистент кафедри філософії

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Традиційна філософія історії осмислює війну через універсальні моральні категорії: томістська доктрина «справедливої війни» виокремлює *jus ad bellum* (право на війну) та *jus in bello* (правила ведення війни) [1], кантіанський «вічний мир» постає телеологічним ідеалом людського прогресу. Ці підходи постулюють існування трансцендентних моральних універсалій, незалежних від історичного контексту. Постмодернізм радикально деконструє цю парадигму, пропонуючи аксіологічний релятивізм, де моральні категорії добро/зло конструюються локальними дискурсами влади, що легітимізують насильство.

Сучасні гібридні конфлікти, зокрема російсько-українська війна (2014–2026 рр.), оголюють етичну кризу універсалізму. Західні концепції гуманітарного права (Женевські конвенції, принцип «право на військову інтервенцію для захисту» – *Responsibility to Protect*) стикаються з російськими наративами «денацифікації» та «історичної справедливості русского мира», що апелюють до локальної аксіології. Кожна сторона конструє власну моральну правду: для Києва суверенітет – універсальна цінність Статуту ООН, для Москви – релятивне право «історичної росії» [2].

Ця колізія демонструє межі енклавічного універсалізму – псевдоуніверсалізму, де моральні норми декларуються як глобальні, але служать гегемонії конкретного культурно-історичного енклаву (Захід, Росія, Китай). На відміну від справжнього космополітизму (Кант, Ролз), енклавічний універсалізм узагальнює локальну аксіологію: західний лібералізм видає «демократичні цінності» за людські права, російський авторитаризм – «традиційні цінності» за

оборону цивілізації. Постмодерністський релятивізм розкриває ці дискурси як ілюзію трансцендентних універсалій. Проблема полягає у методологічному переході філософії історії від енклавічного універсалізму до плюралізму аксіологій для глибокого аналізу воєн після розпаду біполярного світу.

Метою нашого дослідження постає комплексний аналіз постмодерністської критики універсальної моралі воєн через категорію аксіологічного релятивізму.

Завдання дослідження: 1) Визначити онтологічні та методологічні засади постмодерністського релятивізму (Ліотар, Фуко); 2) Деконструувати доктрини універсальної етики воєн (Дерріда, Бодріяр) на історичних прикладах; 3) Встановити аксіологічні імплікації релятивізму для філософії історії гібридних конфліктів.

Постмодернізм знаменує епістемологічний розрив у філософії історії, проголошуючи кінець метанаративів. Ж.-Ф. Ліотар у «Стані постмодерну» визначає постмодернізм як «недовіру до метанаративів», де універсальна мораль втрачає легітимність. Метанаративи Просвітництва – прогрес, емансипація, універсальна етика – постають тоталітарними конструктами, що придушують локальні аксіології. У контексті воєн «справедлива війна» трансформується з трансцендентної цінності у локальний дискурс, що слугує владним інтересам: крейсер «Аврора» для більшовиків – символ емансипації, для білогвардійців – закат [6].

М. Фуко поглиблює аналіз через «режими правди» (*dispositifs de vérité*): мораль не суб'єктивна, а конструйована інституційними практиками влади/знання. На лекціях «Суспільство мусить захищатися» підтримується ідея Карла фон Клаузевіца: «політика – це війна продовжена іншими засобами», а біополітика замінює моральну універсалію расовими ієрархіями. Колоніальні війни XIX ст. ілюструють це: «цивілізаційна місія» Заходу маскувала експлуатацію тубільних популяцій як «расово меншовартих», легітимізуючи геноцид (наприклад у Конго – 10 млн жертв). Аналогічно, тоталітарні режими XX ст. конструювали мораль через класову («класовий ворог») чи расову («*Untermenschen*») біополітику [5].

Ця перспектива радикально змінює методологію філософії історії. Філософія відмовляється від гегелівської телеології, де війна – діалектичний рушій прогресу Абсолютного Духу, та марксистської детермінізму класової боротьби. Постмодернізм пропонує множинність локальних аксіологій: добро/зло визначається не сутнісними якостями, а гегемональними дискурсами, що домінують у конкретному полі влади. Таким чином, історичне насильство осмислюється не як патологія прогресу, а як константа дискурсивних практик [2].

Аналіз демонструє, що постмодерністський релятивізм заміщує телеологічні метанаративи філософії історії (Гегель, Маркс) на множинність локальних аксіологій, в результаті чого універсальна мораль воєн деконструюється як інструмент біополітичної влади, а не автономна етична інстанція. Методологічна імплікація – перехід від пошуку трансцендентних істин до генеалогічного аналізу моральних дискурсів.

Ж. Дерріда деконструює бінарні опозиції «наш/їхній», «цивілізація/варварство», «мир/війна», виявляючи їхню внутрішню суперечливість та ієрархічність. Універсальна етика (*jus ad bellum*) постає «автоімунітетним» механізмом права: держави, посилюючись на моральні абсолюти, легітимізують власне насильство проти «Іншого». Нюрнберзький трибунал (1945–1946) універсалізував «зло» нацизму як космополітичну загрозу людству, водночас ігноруючи колоніальні злочини союзників: дрезденське бомбардування (25 тис. жертв), Хіросіма-Нагасакі (210 тис.), радянські депортації (1,5 млн кримських татар). Ці акти виправдовувалися як «необхідне зло» перемоги, демонструючи селективність універсалізму [2].

Ж. Бодріяр у есе «Війна в Перській затоці не відбулася» (1991) вводить гіперреальність: сучасні війни – не матеріальні події, а медійні симулякри. Його робота – це не заперечення факту наявності 150 тис. жертв цього конфлікту, а констатація: «реальна війна» замінена телевізійним спектаклем (CNN 24/7), де моральні категорії (жертва/агресор, добро/зло) перетворюються на знакові конструкти. Симулякр витісняє реальність: іракська «геноцидність» – телеобраз Садама, а не статистика жертв [4].

Ця логіка застосовна до гібридної війни росії проти України. Російська так звана «денацифікація» (2022–2026) пародіює американську «війну з терором» (2001–2021). Обидва наративи апелюють до універсального «зла» (Аль-Каїда, «бандерівці»), маскуючи геополітичні інтереси. Телеграм-канали, TikTok, deepfakes створюють множинні паралельні реальності, де моральна оцінка конфлікту залежить від алгоритму рекомендацій, а не від фактичних злочинів.

Деконструкція виявляє подвійні стандарти універсальної етики: моральні абсолюти слугують селективній легітимації насильства. Гіперреальність Бодріяра пояснює етичну кризу гібридних воєн: медійні симулякри витісняють моральність, перетворюючи конфлікти на знакові спектаклі. Результат: мораль воєн – не етична, а комунікативна конструкція.

Постмодерністський релятивізм руйнує аксіологічну ієрархію кантіанської етики: «вище благо» миру замінює конфронтація

локальних етик. Російсько-українська війна – парадигматичний приклад: Київ апелює до універсального суверенітету (Статут ООН, ст. 2), Москва – до релятивної «історичної справедливості» «триєдиної руської нації». Ця дуальність відображає ширший цивілізаційний розлом: атлантизм (НАТО, ЄС) проти євразійства (Москва, Пекін) [1].

Філософія історії мусить перейти від телеологічних метанаративів («кінець історії» Френсіса Фукуями) до «малих наративів» (*petits récits*) Жана-Франсуа Ліотара. Телеологічні метанаративи передбачають єдиний напрямок історичного розвитку – лінійний прогрес до універсального ідеалу (гегелівський Абсолютний Дух, марксистська безкласовість, фукуямівський глобальний лібералізм), де моральні універсалії слугують критерієм оцінки конфліктів. «Малі наративи» ж легітимізують локальні, контекстуальні аксіології без претензії на тотальність [6].

Замість пошуку єдиної універсальної моралі філософія історії переходить до картографування локальних аксіологій – систематичного опису паралельних моральних систем, що співіснують у полівалентному світі. Для Європи це права людини як найвища цінність: позбавлення мандату російської делегації ПАРЄ (2022), санкції ЄС, визнання України кандидатом (2022) постають морально виправданими актами захисту універсального права. Для Росії – «суверенна демократія» як локальна аксіологія: анексія Криму (2014) легітимізується як «референдум волі народу» (96,77% «за»), а СВО – як захист «традиційних цінностей» від «сатанізму Заходу».

Релятивізм не веде до морального нігілізму, а пропонує «генеалогію» (Фуко): реконструкція походження моральних дискурсів деконструє їхню авторитетність [5, с. 11].

В українському контексті це означає: 1) російський наратив – постколоніальний реваншизм, що апелює до імперської аксіології XIX ст. («Третій Рим»); 2) українська відповідь – національно-визвольна етика XX ст. (дисидентський рух); 3) західна підтримка – не альтруїзм, а стримування росії як геополітичного конкурента. Генеалогія розкриває: всі три дискурси конструюють мораль для легітимації власних інтересів.

Релятивізм пропонує нову методологію філософії історії: замість універсальних суджень – плюралізм локальних аксіологій; замість телеології – генеалогія дискурсів. Російська агресія пояснюється не як «зло», а як зіткнення імперської та національної етики. В результаті філософія історії набуває інструментарію для деконструкції етичних маніпуляцій у гібридних війнах.

Постмодерністський аксіологічний релятивізм деконструє універсальну мораль воєн як гегемональний дискурс у філософії історії.

Етична криза гібридних конфліктів – не моральний провал, а зіткнення локальних аксіологій. Методологічний плюралізм «малих наративів» та фукоївська генеалогія забезпечують глибокий аналіз воєн після біполярної доби, розкриваючи приховані механізми легітимації насильства.

Література

1. Ганаба С.О. Філософія стоїцизму: шлях до внутрішньої стійкості та особистісного розвитку сучасної людини *Актуальні проблеми філософії та соціології*. НУ ОЮА. 2025. № 56. с. 21-26. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/56_2025/56_2025.pdf

2. Мусієнко О. Постмодернізм: методологічні стратегії. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2020. Вип. 16. Ч. 1. с. 31-38. URL: <https://hudkult.mari.kyiv.ua/article/download/205235/205811>

3. Лукасік Я. Постмодернізм – основні ідеї та їх суспільно-політичні імплікації. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. № 25. С. 30–38. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8902/1/Postmodernism%20-%20the%20main%20ideas%20and%20their%20social%20and%20political%20implications.pdf>

4. Baudrillard J. *The Gulf War did not take place* / transl. by P. Patton. Bloomington : Indiana University Press, 1995. 120 p.

5. Foucault M. *Society must be defended: lectures at the Collège de France, 1975-76* / ed. by M. Bertani, A. Fontana; transl. by D. Macey. New York : Picador, 2003. 384 p.

6. Lyotard J.-F. *The Postmodern Condition: a report on knowledge* / transl. by G. Bennington, B. Massumi. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1984. 110 p. URL: <https://xenotheka.delbeke.arch.ethz.ch/lyotard-the-postmodern-condition/>